**Bibliografie:**

BYRNE, B., 1992, Relevance Theory and the language of advertising. CLS Occasional Paper No. 31, Trinity Coll., Dublin (Ireland). Centre for Language and Communication Studies, 80 p.
CARSTON, R., 2002, Thoughts and Utterances. The Pragmatics of Explicit Communication. Oxford: Blackwell, 432 p.
CHAROLLES, M., 1978, Introduction aux problèmes de la cohérence des textes. In: Langue Française, 38, pp. 7-42.
ECO, U., 1988, Sémiotique et philosophie du langage. Paris : Quadrige /puf, 285 p.
GHICOV, A., 2016, Lingvistica și didactica textului nonliteral. In: Materialele Simpozionului pedagogic internațional „Tehnologii didactice și moderne". In memoriam dr. hab., prof. univ. Stela Cemortan. Coord. șt. L. Pogolșa, N. Bucun. Chișinau: Institutul de Științe ale Educației (Tipogr. „Cavaioli"), Chișinău, pp. 23-29.
KLINKENBERG, J.-M., 1996, Précis de sémiotique générale. De Boeck & Larcier S.A., Paris, 486 p.
MATLIN, M.W., 2013, Cognition. Eighth edition, Malden: Wiley, 612 p.
MOESCHLER, J., REBOUL, A., 1999, Dicționar enciclopedic de pragmatică. Cluj: Editura Echinox (varianta românească), 558 p.
REBOUL, A., MOESCHLER, J., 1998, Pragmatique du discours. De l'interprétation de l'énoncé à l'interprétation du discours. Paris: Armand Colin, 220 p.
SCHOTT-BOURGET, V., 2003, Approches de la linguistique. Paris : Nathan, 128 p.
SPERBER, D., WILSON, D., 1995, Relevance. Communication and Cognition. Oxford: Blackwell, 2nd edition, 338 p.
WILSON, D., SPERBER, D., 2004, Relevance Theory. In: R. Horn and L. Ward, The Handbook of Pragmatics. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 607-632.
WILSON, D., WHARTON, T., 2006, Relevance and Prosody. In: Journal of Pragmatics, Volume 38, Issue 10, October, pp. 1559-1579.
YUS, F., 2016, Humour and Relevance. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 367.
YUS, F., 2017, Contextual constraints and non-propositional effects in WhatsApp communication. In: Haugh M., Terkourafi M. Journal of Pragmatics. Elsevier, Volume 114, June, pp. 66-86.

# ASPECTE ALE EDUCAȚIEI POLILINGVE ȘI MULTICULTURALE ÎN BUCOVINA SECOLULUI XIX

**Felicia VRĂNCEANU**
**Universitatea Națională „Yurii Fedkovych",**
**Cernăuți, Ucraina**

**Abstract.** *Many of the questions that emerged at the beginning of the third millennium in the context of globalization were constantly present in the socio-political discourse of the nineteenth century. Education in the spirit of diversity and dialogue of cultures are frequent topics brought up by Bucovina scholars, who noticed the importance of approaching diversity not as a disadvantage, but as a privilege.*
**Cuvinte-cheie**: *educație multiculturală, dialogul culturilor, plurilingvism, identitate, alteritate.*

Cu o populație formată din reprezentanți a numeroase etnii, Bucovina a fost considerată de-a lungul timpului un model de toleranță și conviețuire armonioasă. Așa-numita „toleranță bucovineană" a trezit de-a lungul timpului numeroase discuții, opiniile referitoare la specificul acestui spațiu multicultural fiind, de cele mai multe ori, contradictorii. Cu toate acestea, analiza relațiilor stabilite între reprezentanții diverselor etnii (minoritare și/sau majoritare) care au conviețuit aici timp de sute de ani poate oferi soluții nu numai pentru înțelegerea situației actuale din nordul Bucovinei, ci și

pentru rezolvarea unor probleme existente în alte regiuni polietnice și plurilingve. Ca spațiu care, în opinia autorităților austriece, urma să ilustreze ideea unității în diversitate, Bucovina secolului al XIX-lea era un ținut caracterizat nu numai printr-o accentuată fărâmițare lingvistică și culturală, ci și prin multiple preocupări de a păstra această fărâmițare prin conservarea trăsăturilor specifice fiecărui grup etnic prezent în acest spațiu.

Multe dintre întrebările apărute la începutul mileniului al treilea, în contextul globalizării, au fost prezente în mod constant în discursul social-politic al secolului al XIX-lea, perioadă în care se finalizează procesul de constituire a națiunilor europene moderne. Bucovina, ca model de toleranță etnică și religioasă, a fost considerată de mulți cerectători un prototip al Europei unite, fiind supranumită chiar și „Elveția Orientului". Printre argumentele de ordin istoric care susțin această idee, fără îndoială că o importanță majoră a avut cunoacuta politică austriacă de compromis (*Ausgleich*), la care face referire și academicianul Radu Grigorovici într-un articol sugestiv intitulat *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*[1]: „Până la urmă, diversitatea celor nouă etnii, care coexistau într-un spațiu restrâns în Bucovina austriacă, le-au obligat să accepte în 1910 un statut celebru pe atunci în toată Europa, sub denumirea de «Ausgleich», care a aplanat prin compromis toate conflictele acute dintre națiunile ei și făcea din Bucovina o a doua Elveție" (Grigorovici, 1994:12).

Fără îndoială că această politică a autorităților austriece nu a reușit să rezolve toate problemele existente în Bucovina secolului al XIX-lea, dar s-a reușit într-o anumită măsură aplanarea conflictelor grave. Un exemplu de astfel de compromis este soluția propusă în anul 1910 de conducerea Facultății de Filozofie a Universității din Cernăuți, ca răspuns la solicitarea studenților români de a crea o catedră de istorie a românilor. Inițial conducerea Universității a decis introducerea în programa de studiu a unui curs de istorie a poporului român, predat de un respectabil profesor ucrainean (Wladimir Milkowicz) în limba germană. Studenții români însă au refuzat să frecventeze cursul, fiind susținuți și de un grup de deputați români și italieni din Parlamentul austriac, care s-au adresat Ministerului Cultelor și Învățământului. Ca răspuns, a fost înființată o nouă catedră, a cărei denumire a reprezentat o soluție acceptată de toate părțile implicate – catedra de „Istorie sud-est europeană cu deosebită privire la români". (Ungureanu, 2017:95)

Rezultatele acestei politici sunt sugestiv exprimate de Dragoș Vitencu în romanul său testament *Scrisori de la Dumnezeu*, în care este sugestiv descris Cernăuțiul multicultural de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea:

„*Un temei de bună administrație și o glazură de numitor comun, ce se silește să pară germană încearcă să domesticească de aproape un secol și jumătate nepotrivirea culorilor din mozaicul de neamuri, cu care a împiestrițat oblăduirea pajurei cu două capete monocromia valahă a provinciei [...]. Pluriseculara experiență a cancelariilor imperiale a reușit să așeze între lumea exterioară și străfundurile de viață autohtonă o invizibilă pătură izolatoare, destinată să camufleze transformarea acelei vieți, fără scurgere de sânge și fără spasme spectaculoase.*

*Dedesubt colcăie năzuințe și patimi; la suprafață lumea e mulțumită și surâde, ca un vulcan adormit, peste care cresc flori și zboară fluturi. Echilibrul e asigurat de concurența dintre cele două mari tabere: băștinașii și rusniacii aduși din Galiția pe acest pământ al făgăduinței. Alături de ei, țărani nemți și unguri, funcționari și meșteșugari germani, slovaci, poloni și cehi, moșieri și negustori armeni și mai ales omnipotenta obștie a germanilor de rit mozaic își împrumută stăpînirii virtuțile și păcatele. Cernăuți-ul austriac se înfățișează ca scena unui teatru, dincolo de rampa căruia, inundată de iradiații vieneze, se joacă numai operete*." (Vitencu, 2012: 27-28)

Pentru a asigura acest echilibru (uneori destul de fragil), în care „permanențele naționale își trăiesc, în mod distinct, viața, fiecare avându-și altarele ei, ziarele ei, balurile ei..." (D. Vitencu), în anii '60 ai sec. al XIX-lea, autoritățile austriece au adoptat mai multe legi, care erau menite – printre altele – să modernizeze societatea.Un domeniu vizat în mod direct era învățământul, de aceea în data de 14 mai 1869 a fost adoptată o lege a învățământului, care, printre altele, prevedea asigurarea caracterului uniform al organizării școlare în toate provinciile austriece (deci și în Bucovina), pro-

[1] Acad. Radu Grigorovici, *Bucovina, fereastră către vest a Moldovei*, în „Analele Bucovinei", an I, nr. 1/1994, p. 7-13.

clamarea independenței învăţământului faţă de autoritatea bisericească; autonomizarea instituțiilor școlare, înființarea unor instituții, a cărei menire era organizarea activității învățământului primar pe plan local (de exemplu, Consiliul Şcolar Provincial).

Aplicarea noilor prevederi legislative a dat rezultate și în Bucovina. Astfel, dacă în anul 1871 doar aproximativ 12-13% dintre copii erau şcolarizaţi în acest ținut, la începutul sec. al XX-lea, din totalul de 96 973 de copii de vârstă şcolară, 75 836 (adică 78,2% din total) frecventau școala. În anul de învăţământ 1912– 1913, cifrele oficiale indicau o frecvenţă a copiilor de 96,1% (Ungureanu, 2015: 119). Ținând cont de specificul sistemului de învățământ al vremii, bineînțeles că cea mai mare dezvoltare au avut-o școlile primare. În anul 1913, la şcolile primare (atât publice, cât şi private din Bucovina, erau înscriși la școală 109 441 de copii. Conform datelor de arhivă referitoare la acea perioadă, dintre aceștia 41 635 (38%) erau români, 38 081 (34,8%) erau ucraineni, 23 072 (21,1%) erau germani şi evrei, 4 791 (4,4%) erau poloni, iar 1 510 (1,4%) erau maghiari. În orașe numărul elevilor români era mai mic: peste 50% dintre elevi fiind vorbitori de limba germană și doar aproximativ 20-21% fiind vorbitori de limba română. În schimb la sate cei mai mulţi elevi erau de origine română sau ucraineană, școlarii vorbitori de limbă germană constituind aproximativ 13%.

Organizarea sistemului de învățământ din Bucovina în secolul al XIX-lea (ca și în alte perioade, de altfel), a fost un proces complex, existând o serie de factori specifici care au influențat procesul de constituire și dezvoltare a rețelei de instituții de învățământ din acest ținut. Unul dintre acești factori a fost existența multor localităţi cu populaţie mixtă (mai ales etnici români și etnici ucraineni), ceea ce îngreuna alegerea limbii de predare în şcoli. În astfel de localități, legislația prevedea funcționarea şcolilor primare şi secundare cu mai multe limbi de predare. Pe măsură ce numărul elevilor ce frecventau școala a crescut, s-au creat condiții pentru deschiderea unor noi școli. Asfel s-a înregistrat treptat o scădere a numărului instituţiilor cu mai multe limbi de predare. Nu întotdeauna însă autoritățile au reușit să asigure cadrele didactice necesare asigurării predării în limba română, existând chiar și unele încercări de a aduce învățători cunoscători de germană și de română și Transilvania.

Una dintre consecințele aplicării noilor legi austriece a fost așa-numita naționalizare a învățământului, care urma să fie realizată în mod direct prin deschiderea „secțiilor naționale” în cadrul instituțiilor de învățământ. Aceste prevederi se aplicau nu numai în cazul şcolilor primare, ci și al altor instituții de învățământ. De exemplu, Școala Normală de Învățători (care avea și o filială – Școala Normală de Învățătoare) din Cernăuți. Pregătirea cadrelor didactice care să asigure o funcționare eficientă a instituțiilor de învățământ era una din prioritățile autorităților. De aceea una dintre prevederile Legii şcolare imperiale din 25 mai 1868 se referea în mod direct la limba de predare în școlile normale. Conform acestei legi, în cazul în care era necesar, pregătirea viitorilor învățători se putea realiza nu numai în limba germană, ci și într-o „a doua limbă”. Deși această posibilitate exista, totuși la nivel local nu s-a ținut cont de cerințele reale din școlile ținutului. Dieta Bucovinei a adoptat abia în vara anului 1901 o decizie de creare în cadrul Școlii Normale a unor grupe paralele române şi ucrainene, în care lecţiile practice, dar și unele discipline precum religia, şi muzica bisericească, geometria, istoria naturală erau predate în limba maternă a elevilor.

Creșterea numărului de școli primare în localitățile cu populație românească și ucraineană a determinat înființarea în cadrul Școlii Normale, în anul 1909, a secțiilor naționale. Astfel, viitorii învățători studiau în cadrul a trei secții în care procesul didactic se desfășura în trei limbi: limba germană, limba română și, respectiv, limba ucraineană. În fiecare din secțiile naționale, toate disciplinele erau predate în limba maternă – în limba ucraineană și, respectiv, în limba română, dar elevii studiau obligatoriu și limba germană.

O altă prevedere legislativă austriacă, menită să răpundă nevoilor specifice învățământului din Bucovina polietnică a fost posibilitatea de a deschide filiale ale instituțiilor de învățământ cu predarea în limba germană. În aceste filiale, procesul didactic se desfășura în limbile minorităților naționale, fiind obligatorie și studiere limbii germane. Acesta este și cazul Gimnaziului Superior German din Cernăuți (Gimnaziul nr.1), cunoscut nu numai pentru faptul că în această instituție a studiat o perioadă Mihai Eminescu, ci și pentru că la acest gimnaziu a fost deschisă prima catedră de

limba română, al cărei prim titular a fost Aron Pumnul (1849). În anul şcolar 1898-1899, la această instituție de învățământ a fost deschisă o clasă paralelă românească. Cu toate acestea, aproape toate disciplinele de studiu în această clasă erau în continuare predate în limba germană. Creșterea numărului de elevi din grupele paralele românești a condus la înființarea unei filiale germano-române a gimnaziului (începând cu anul şcolar 1901-1902). După Unirea din 1918, în clădirea Gimnaziului nr. 1 din Cernăuți va funcționa Liceul Aron Pumnul, cu predarea în limba română.

Trăsăturile specifice – la nivel cultural şi lingvistic – fiecărei comunități etnice au influențat tabloul de ansamblu al Bucovinei multiculturale din secolul al XIX-lea. Pentru a înțelege caracterul particular al acestui tabou complex, trebuie aplicat nu numai principiul multiculturalității şi al diversității, ci şi principiul distinctibilității, conform căruia fiecare dintre manifestările culturii „are o istorie ce tinde spre o relativă independență în raport cu istoria celorlalte, printr-o evoluție ce depășește situațiile de sincretism" (Oprea, 2008: 36). În aceste condiții, „viața într-o comunitate este, în principiu, viața într-o tradiție şi de trăsăturile acestei tradiții depinde în mare măsură modul de existență şi de manifestare a indivizilor sociali, căci ea este în primul rând un formant psihic care statornicește anumite orientări şi predispoziții cu aspect de argument logic pentru indivizi, ce se propune spiritului ca atare, îngrădindu-l într-o închisoare a datoriei şi a obişnuinței, dar cu stimulente volitive pentru a acționa într-un anumit fel." (Oprea, 2008: 37)

Una dintre trăsăturile distinctive ale comunității românești a fost deschiderea către valorile – culturale, lingvistice – ale rtniilor conlocuitoare. Gustav Weigand vorbea despre uşurința cu care românii îşi însuşeau limba ucraineană chiar şi acolo unde erau cu mult majoritari[1]. Această idee apare şi în romanul amintit anterior al lui Dragoş Vitencu, într-un dialog dintre doi bucovineni – un etnic român şi un etnic ucrainean:

*– Apoi, nu uita că eu îs român.*

*– Dumneata român? Atunci de ce nu vorbești românește?*

*Bătrânul a rămas oarecum încurcat. După aceea a răspuns tăios:*

*– Cine ți-a spus dumitale că eu nu vorbesc românește? Cu dumneata trebuie să vorbesc în limba dumitale, căci, de altfel, nu mă înțelegi. Eu, domnule, vorbesc şi nemțește şi leșește şi românește şi rusneaca dumitale.* (Vitencu, 2012: 71)

Dacă ar fi să analizăm acest dialog din perspectiva teoriilor moderne ale comunicării interculturale am putea spune că cei doi participanți la dialog au în mod clar competențe interculturale diametral opuse. Cunoaşterea limbii celuilalt presupune atât o competență de ordin cognitiv, cât şi un de ordin afectiv. Este clar că cel puțin una dintre aceste componente lipsește în cazul situației de comunicare de mai sus. Deşi autoritățile austriece au încercat să asigure cadrul legislativ necesar, totuşi modul în care se desfăşura învățământul în Bucovina secolului al XIX-lea nu a asigurat crearea unui cadru prielnic formării adecvate a capacității de a experimenta conduite interculturale pozitive într-un mediu polietnic şi multicultural în care se încerca aplicarea principiului „unitate în diversitate".

Problematica pluringvismului şi a multiculturalității a atras în a doua jumătate a secolului al XIX-lea atenția cărturarilor bucovineni. Numeroşi învățați ai vremii au fost profund preocupați de păstrarea şi promovarea valorilor naționale în toate ținuturile locuite de români. În Bucovina, preocupări sistematice în acest sens a avut profesorul Ion G. Sbiera, membru fondator al Academiei Române, succesor al profesorului Aron Pumnul la catedra de limbă şi literatură română a Gimnaziului Superior German din Cernăuți şi primul titular al catedrei de limbă şi literatură română a Universității din Cernăuți. Participant activ la procesul de formare a tinerilor, Ion G. Sbiera formulează în intervențiile sale publice, o serie de observații argumentate ştiințific, extrem de utile pentru cei interesați de specificul educației polilingve şi multiculturale. Educația pentru diversitate şi dialogul culturilor reprezintă subiecte frecvente aduse în discuție de cărturarul bucovinean, care apelând şi la propria experiență didactică, a sesizat importanța abordării diversității nu ca pe un dezavantaj, ci ca pe un privilegiu.

[1] Cf. Emanuel Turczynski, Geschichte der Bukowina in der Neuzeit (Istoria Bucovinei în epoca modernă), Wiesbaden, Editura Harrassowitz, 1993, p. 218.

*Limbi străine pot, și se cuvine chiar, să învețe membrii unei națiuni, dar nu cu scopul de a introduce această limbă nouă, sau aceste limbi noaue, ca limbă de conversare în familie în locul celei naționale de mai nainte. Scopul învățării unei limbi străine este cu totul altul. O limbă străină se învață sau atuncia, cînd vre un membru al unei națiuni este necesitat a sta în referințe de diverse înterese cu membrii altei națiuni, sau atuncia cînd voesce el să cunoască producțiunile vieții naționale ale altei națiuni, adecă când voesce să studieze și să cunoască literature întreagă sau în parte a altei națiuni. Afară de aceste douauă cazuri mai esistă încă unul, în carele membrii unei națiuni sînt necesitați de a învăța graiul altei sau altor națiuni, atuncia adecă când soartea a făcut ca pe același teritoriu să locuească nu numai una ci mai multe națiuni diferite...* (Sbiera, 1880: 16)

Referindu-se la așa-numitul model bucovinean al toleranței, acad. Radu Grigorovici – absolvent al Liceului Aron Pumnul și al Universității din Cernăuți – spunea: „Caracterul tolerant şi paşnic al relaţiilor interetnice se datorează acţiunii comune a îndepărtării de teritoriul provinciei a oricărei activităţi războinice, modernizării sistemului educaţional, dominaţiei supernaţionale a bogatei biserici ortodoxe, tolerantă şi subordonată statului, procentajului ridicat al populaţiei rurale de toate etniile, tolerante prin tradiţie şi care ştiau că vor suferi cel mai mult în timp de conflicte violente, precum şi, parţial, legislaţiei austriace cu caracter iluminist" (Grigorovici, 1996: 289). Așadar sistemul educațional a reprezentat unul dintre factorii ce au contribuit la realizarea acestui model. În secolul al XIX-lea dorința autorităților austriece de a moderniza societatea a avut drept consecință creșterea numărului de instituții școlare care reflectau specificul multicultural și polietnic al Bucovinei.

**Bibliografie**:


GRIGOROVICI, Radu, 1994, „Bucovina, fereastră către vest a Moldovei", în *Analele Bucovinei*, an I, nr. 1, p. 7-13.

GRIGOROVICI, Radu, 1996, „Modelul Bucovinei", în *Analele Bucovinei*, an III, nr. 2, p. 281-298.

OPREA, Ion, 2008, *Comunicare culturală și comunicare lingvistică în spațiul european,* Institutul European, Iași.

SBIERA, Ion G., 1880, *Conceptul „națiune" și însemnătatea graiului național*, discurs citit în 4/16 noiembrie 1880 în Adunarea generală a Societății pentru Cultura și Literatura Română în Bucovina. Cernăuți: Editura Rudolf Eckhardt, 1880.

UNGUREANU, Constantin, „Facultățile de la Universitatea din Cernăuți (1875-1919)", *Studia Universitatis Moldaviae*, 2017, nr.4 (104), Seria „Științe umanistice", p. 88-98.

UNGUREANU, Constantin, 2015, „Învăţământul primar şi secundar din Bucovina, în perioada 1869–1918", *Akademos*, nr. 4(39), p. 118-126.

VITENCU, Dragoș, 2012, *Scrisori de la Dumnezeu*, Ediție princeps îngrijită de Aura Brădățan, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer.